

COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE E-SAĞLIK OKURYAZARLIĞININ ARTAN ÖNEMİ

Seda AYDAN *

ÖZ

Sağlık sektöründe yaşanan hızlı gelişmelerle birlikte, teknoloji ve internetteki gelişmeler e-Sağlık okuryazarlığının önemini giderek artırmıştır. E-Sağlık okuryazarlık düzeyi yüksek olan bireylerin e-Sağlık uygulamalarını daha iyi kullanabilmeleri, sağlık hizmeti ile ilgili karar verme süreçlerine daha fazla katılabilmeleri, internet ortamındaki sağlıkla ilgili bilgileri daha iyi anlayabilmeleri ve doğru şekilde davranışlarına aktarabilmeleri söz konusudur. COVID-19 pandemisi döneminde, sağlık hizmeti ile ilgili işlemlerin daha fazla internet üzerinden yürütülmesi gerekliliği, bilinmezliklerin fazla olması ve yeni kavramların gündeme gelmesi e-Sağlık okuryazarlığının önemini daha da artırmıştır. Ayrıca, COVID-19 döneminde uyulması gereken kuralları ve kısıtlamaları ve test, aşılama, ilaç ve tedavi gibi diğer uygulamalara ilişkin kavram ve bilgileri doğru şekilde anlayabilme ve uygulama noktasında da e-Sağlık okuryazarlığı daha da önem kazanmıştır. Bu çalışmada, COVID-19 pandemisi döneminde e-Sağlık okuryazarlığının artan önemini değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: e-Sağlık okuryazarlığı, COVID-19, pandemi

MAKALE HAKKINDA

*Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, sedaaydan@hacettepe.edu.tr,

 <https://orcid.org/0000-0003-1221-6768>

Gönderim Tarihi: 12.02.2022

Kabul Tarihi: 29.08.2022

Atıfta Bulunmak İçin:

Aydan, S. (2022). COVID-19 Pandemisi Döneminde E-Sağlık Okuryazarlığının Artan Önemi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 25(3): 695-706

ACCELERATED IMPORTANCE OF E-HEALTH LITERACY IN THE PERIOD OF COVID-19 PANDEMIC

Seda AYDAN *

ABSTRACT

On the one hand, rapid developments in the health sector, on the other hand, developments in technology and the internet have made e-Health literacy increasingly important. Individuals with high level of e-Health literacy can use e-Health applications better, participate more in health care decision-making processes, better understand health-related information on the internet and transfer them to their behaviors in the right way. During the COVID-19 pandemic, the necessity of carrying out more health care-related transactions over the internet, the abundance of unknowns and the emergence of new concepts have further increased the importance of e-Health literacy. In addition, during the COVID-19 period, e-Health literacy has become even more important at the point of correctly understanding and applying the rules and restrictions to be followed and the concepts and information related to applications such as testing, vaccination, medicine and treatment. In this study, it is aimed to evaluate the increasing importance of e-Health literacy during the COVID-19 pandemic period.

Keywords: e-Health literacy, COVID-19, pandemic

ARTICLE INFO

* Assoc. Prof., Hacettepe University, Department of Health Care Management, sedaaydan@hacettepe.edu.tr,

 <https://orcid.org/0000-0003-1221-6768>

Received: 12.02.2022

Accepted: 29.08.2022

Cite This Paper:

Aydan, S. (2022). Accelerated Importance of E-Health Literacy in the Period of COVID-19 Pandemic. *Hacettepe Journal of Health Administration*, 25(3): 695-706

I. GİRİŞ

Sağlık bakımında öz yönetimin artmasıyla bireylerden; bilgi arama, hak ve sorumluluklarını anlama ve kendi sağlıkları ile ilgili kararları verme konusunda yeni roller üstlenmeleri beklenmektedir (Nielsen-Bohlman vd., 2004). Ancak, bireyler sağlığa ilişkin bilgileri anlamada zorluk yaşayabilmektedir ve bu durum bireylerin sağlık hizmetlerine erişiminde ve sağlık hizmetlerini kullanmalarında engel oluşturabilmektedir (Sezgin, 2013). Bu nedenle, günümüz sağlık hizmetlerinde sağlık okuryazarlığı düzeyinin yüksek olması önemlidir (Yılmaz, 2015).

Sağlık sektöründe bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sağlık hizmetlerini kullananların ve sunanların rollerini büyük ölçüde etkileyebilecek e-Sağlık uygulamalarının geliştirilmesine katkı sağlamıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2004). Günümüzde, sağlık hizmeti sunum şekilleri değişmekte ve sunulan hizmetlerin bir kısmı artık sanal ortamda verilebilir hâle gelmektedir (Özata, 2009). Bu kapsamda, Türkiye’de, uzaktan sağlık hizmetinin kapsamına, uzaktan sağlık hizmeti sunacak sağlık tesislerine izin verilmesine, uzaktan sağlık bilgi sisteminin geliştirilmesine ve sağlık tesislerinin bu kapsamda denetlenmesine ilişkin usul ve esasların düzenlendiği “Uzaktan Sağlık Hizmetlerinin Sunumu Hakkında Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 2022). Bir yandan giderek artan e-Sağlık uygulamalarının uygun şekilde kullanılabilmesi, diğer yandan elektronik ortamdaki sağlıkla ilgili bilgi arayışında; bilginin temin edilmesi, bilginin güvenilirliğinin belirlenmesi, doğru anlaşılabilirlik için e-Sağlık okuryazarlığı giderek önemli bir kavram hâline gelmiştir (Aydan, 2021).

COVID-19’un hızlı gelişimi, büyük miktarda bilginin hızla iletilmesini ve toplumların bu bilgilere erişmesini, anlamasını ve kendi davranışlarına aktarmasını gerektirmiştir (Sykes vd., 2022). Ayrıca, COVID-19 pandemisiyle vatandaşlara bakım sağlamak için e-Sağlık hizmetlerinin ve dijital uygulamaların önemi de açıkça ortaya çıkmıştır (Robbins vd., 2020). Pandemi, sağlık hizmetleri de dahil olmak üzere insanların etkileşim biçimini değiştirmiştir (Sutarsa vd., 2020). Pandemi nedeniyle uzaktan sağlık hizmetinin sunulması, sağlık bilgileri için internetin kullanılması, sağlıkla ilgili işlemlerin internet üzerinden yürütülmesi gerekliliği ve toplumun sağlık uygulamalarına ilişkin kavram ve bilgileri anlayabilmesi ve davranışlarına aktarabilmesi ihtiyacı e-Sağlık okuryazarlığının önemini artırmıştır. Bu çalışmada COVID-19 pandemisi döneminde e-Sağlık okuryazarlığının artan önemini değerlendirmek amaçlanmaktadır.

II. E-SAĞLIK OKURYAZARLIĞI KAVRAMI

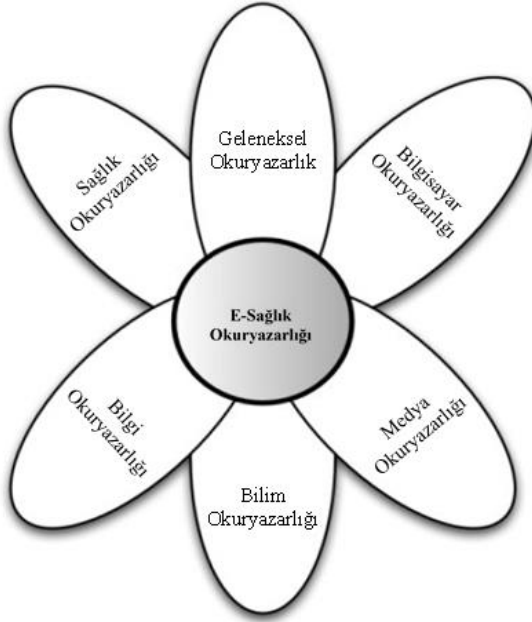
Günümüzde e-Sağlık uygulamaları yaygın olarak kullanılmaktadır ve etkileşimli sağlık bilgi sistemlerinin sağlık bakım sistemine kalite, kapasite, verimlilik ve erişimin iyileştirilmesinde yardımcı olabileceği kabul edilmektedir (Gilstad, 2014). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, mobil cihazların yaygınlaşması, internet kullanımının artması ve tüm bu gelişmelerin sağlık hizmetlerinde kullanılabilir hâle gelmesi, e-Sağlık okuryazarlığı kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Yılmaz vd., 2020). Norman ve Skinner (2006), e-Sağlık okuryazarlığını; “*elektronik kaynaklardan sağlık bilgilerini arama, bulma, anlama ve değerlendirme ve kazanılan bilgileri bir sağlık problemini ele almak veya çözmek için uygulama yeteneği*” olarak tanımlamıştır. Stellefson ve arkadaşları (2011) ise, e-Sağlık okuryazarlığını “*elektronik kaynaklardan sağlık bilgileri arama, bulma, anlama, değerlendirme ve bu bilgileri bir sağlık sorununu ele almak veya çözmek için uygulama yeteneği*” şeklinde tanımlamışlardır.

E-Sağlık okuryazarlığı çok boyutlu bir özelliğe sahiptir (Sezgin, 2013). Norman ve Skinner (2006)’e göre, e-Sağlık okuryazarlığı çeşitli okuryazarlık becerilerini bir araya getirmektedir. Bu doğrultuda e-Sağlık okuryazarlığında temelde; geleneksel okuryazarlık, sağlık okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı, bilim okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve bilgisayar okuryazarlığı olmak üzere altı temel beceri bulunmaktadır. Bu bireysel becerilerin birbirleriyle ilişkisi ise Norman ve Skinner (2006) tarafından Şekil 1’de sunulan Zambak Modeli (Lily Model) ile ortaya konmuştur. Bu modelde e-

Sağlık okuryazarlığı kapsamında çeşitli okuryazarlık becerileri yer almakta ve bu becerilerin her biri e-Sağlık okuryazarlığını desteklemektedir.

Zambak modelinde yer alan altı okuryazarlık, analitik (geleneksel, medya, bilgi) ve duruma özgü (bilgisayar, bilimsel, sağlık) olmak üzere iki temel türe ayrılmıştır. Elektronik sağlık kaynaklarını tam anlamıyla kullanabilmek için hem analitik hem de duruma özgü beceriler gereklidir. Bu altı okuryazarlık türünün tümü, tüketicilerin e-Sağlık ile ilgili deneyimlerini tam olarak optimize etmek için gereken temel becerileri oluşturmaktadır (Norman ve Skinner, 2006).

Şekil 1. E-Sağlık Okuryazarlığı Zambak Modeli

Kaynak: Norman ve Skinner, 2006

III. E-SAĞLIK OKURYAZARLIĞININ ÖNEMİ

Günümüzde, sağlık bakımında öz yönetimin önemi giderek artmış, bu da hastaların daha fazla bilgi ve sorumluluk sahibi olmasını gerektirmiştir (Nielsen-Bohlman vd., 2004). Bu doğrultuda, sağlık ve sağlık hizmetleri hakkında bilgi edinmek için internet kullanımı da giderek artmıştır. Sağlık bilgilerinin internette araştırılması birçok kullanıcı için önemli bir uygulama haline gelmiştir (Bundorf vd., 2006). Pek çok kişi doktora gitmeden önce hastalıkları ile ilgili internette bilgi arama ihtiyacı duymaktadır. Böylece önceden geleneksel medya araçlarıyla sağlık enformasyonuna ulaşan bireylerin, elektronik araçları kullanacak ve anlayacak biçimde e-Sağlık okuryazarlık düzeyine sahip olmaları gerekmektedir. Sağlık enformasyonunun kalitesini değerlendirebilmek de bireylerin e-Sağlık okuryazarı olmaları ile yakından ilişkilidir (Öney Doğanıyigit, 2015).

Ayrıca, giderek yaygınlaşan e-Sağlık uygulamaları, bireylerin bu uygulamaları doğru şekilde kullanabilmeleri için e-Sağlık okuryazarlığını gerekli kılmaktadır. E-Sağlık okuryazarlığına ilişkin becerilerin, hastalara sağlık hizmeti karar verme sürecine katılma olanağı vereceği, böylece kaliteli sağlık bakımı dâhil hastaların sağlık sonuçlarını iyileştireceği belirtilmektedir (Norman ve Skinner, 2006; Tubaishat ve Habiballah, 2016). E-Sağlık okuryazarlığının, hastaların sağlık davranışları, bilgileri ve sağlık taramasına katılma becerisi, sağlık hizmeti amaç ve hedeflerine ulaşmak için mobil teknolojiyi kullanma, sağlık hizmetleriyle ilgili araştırma yapma ve tıbbi tavsiye arama ile pozitif ve anlamlı şekilde ilişkili olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (James ve Harville, 2016; Paige, 2020; Reder vd., 2019; Shiferaw, 2020). Düşük e-Sağlık okuryazarlığı becerilerine sahip olan

hastaların ise, tutarlı e-Sağlık bilgisi edinmede zorluklar yaşayabilecekleri (Paige, 2020) ve sağlıkları ile ilgili bir karar verebilmek, bilgileri anlamak ve değerlendirmek için desteğe ihtiyaçları olduğu belirtilmektedir (Brørs vd., 2020).

E-Sağlık okuryazarlığı internette yer alan sağlık bilgilerinin doğruluğu ve güvenilirliğini anlayabilme açısından da önem kazanmaktadır. İnternette bulunan bilgilerin kalitesi ve tüketicilerin yüksek kaliteli bilgileri belirleme kabiliyetine ilişkin endişeler, internet kullanımındaki artışın sonuçları hakkında çeşitli sorulara neden olmaktadır (Bundorf vd., 2006). Bireyler sağlık gibi önemli bir konuda internette araştırmalar yaptıklarında ve edindikleri bilgileri uygulamaya koyduklarında önemli sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalabilmektedirler (Yüksel ve Deniz, 2019). Yanlış, yanıltıcı, eksik ya da yetersiz bilimsel bilgiye dayanabilen bilgilerin varlığı nedeniyle internet tabanlı bilgilerden zarar görme olasılığı vardır. Bilgileri yanlış yorumlayan veya uygun olmayan tedavileri deneyen tüketiciler için bu durum, sağlık açısından tehlike oluşturabilmektedir (Benigeri ve Pluye, 2003). Yeterli e-Sağlık okuryazarlığı düzeyine sahip olmayan bireyler, internette sağlığa zararlı olan sağlık hizmeti ya da ürünleri (faydası olmayan ilaçlar ya da gereksiz sağlık hizmeti gibi) satın alabilmektedir (Mitsutake vd., 2012). E-Sağlık okuryazarlık düzeyinin yüksek olması bilgilerin güvenilirliği hakkında fikir sahibi olabilmeye konusunda önemli avantajlar sağlayabilir. Dolayısıyla; internette sağlıkla ilgili bilgi araştırmanın giderek yaygınlaşması, internette sağlıkla ilgili bilgilere çok kolay ulaşılabilmesi ve internet ortamında güvenilir ya da güvenilir olmayan pek çok kaynağın olması da e-Sağlık okuryazarlığını daha da önemli kılmıştır (Yüksel ve Deniz, 2019).

Elektronik ortamda sağlıkla ilişkili bilgi arama ve bu bilgileri değerlendirme konusunda yetersiz beceriye sahip olma, sağlık davranışına ilişkin önerilerin yanlış yorumlanmasına veya sağlık bilgisi kaynaklarının kalitesinin yanlış değerlendirilmesine neden olabilir (Benotsch vd., 2004). Yüksek e-Sağlık okuryazarlığına sahip bireyler, çevrimiçi sağlık bilgilerinin doğruluğunu ve kalitesini büyük bir titizlikle değerlendirirken (Neter ve Brainin, 2012; Norman ve Skinner, 2006), e-Sağlık okuryazarlığı düşük olan bireyler genellikle çevrimiçi sağlık bilgilerinin güvenilirliğine ilişkin çarpık bir algıya sahiptir ve düşük kaliteli bilgileri yüksek kaliteli olarak değerlendirebilirler (Benotsch vd., 2004).

E-Sağlık okuryazarlığı becerileri, internette daha etkin arama stratejileri kullanmaya ve yüksek kaliteli sağlık bilgilerini tanıyabilmeye yardımcı olmaktadır (Dastani, 2020). İnternet ortamında; ihtiyaç duyulan doğru ve kaliteli sağlık hizmetini nereden alabileceğine ilişkin bilgiyi bulmak, bu hizmete erişebilecek araçları kullanabilmek (ör. randevu sistemleri), sunulan sağlık hizmetlerinin risk ve yararları hakkındaki bilgileri anlayarak muhakeme yapabilmek, verilen ilaçları veya diğer tedavi yöntemlerini doğru kullanabilmek ve doğru uygulamak, test/tahlil sonuçlarına ulaşabilmek, sağlık konularıyla ilgili doğru bilgiye nereden ve nasıl ulaşılacağı hakkında bilgi sahibi olmak gibi pek çok nedenle e-Sağlık okuryazarlığı son derece önem taşımaktadır (Aydan, 2021).

IV. COVID-19 DÖNEMİNDE E-SAĞLIK OKURYAZARLIĞININ ARTAN ÖNEMİ

Pandemilerde insan davranışları birçok faktörün etkisiyle değişmekte ve çeşitli toplumsal sonuçlara neden olmaktadır (Daşlı vd., 2022). COVID-19 pandemisi de pek çok alanda büyük etkiler yaratmıştır. COVID-19'un belirgin etkilerinden birisi ise dijital uygulamalara geçişi teşvik etmesidir. Bu dönemde, dijital uygulamaların yaygınlaştığı sektörlerden birisi de sağlık sektörü olmuş ve vatandaşlara bakım sağlamak için e-Sağlık hizmetlerinin ve dijital uygulamaların önemi açıkça ortaya çıkmıştır (Robbins vd., 2020).

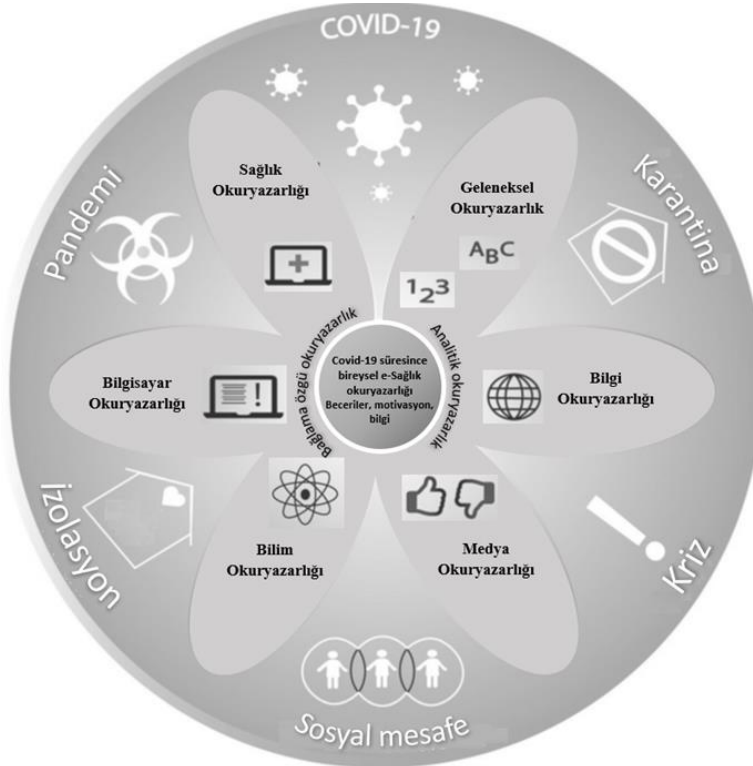
Pandemi nedeniyle hastaneye gitmenin zor olduğu bu dönemde sağlık uzmanları ve hastalar dijital araçları daha yaygın şekilde kullanmaya başlamışlar ve bu araçların hayati önemini fark etmişlerdir. Bu dönemde, hekimler hastaları ile daha çok çevrimiçi görüşmeler gerçekleştirmektedirler (Putri vd., 2020). Bulaşma riskini azaltmak amacıyla sağlık kuruluşları ve hizmet sunucular, hastaları, sağlık çalışanlarını ve toplumu enfeksiyona maruz kalmaktan korumak için e-Sağlık teknolojileri aracılığıyla yüz yüze görüşmeler en aza indirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda e-Sağlık uygulamaları, uzaktan klinik bakımı, eğitimi ve sağlık yönetimini desteklemek ve teşvik etmek için sağlık için bilgi ve

iletişim teknolojilerinin kullanımını kapsamaktadır (World Health Organization, 2019). Pandemi sürecinde birçok ülkede sanal uygulamalar geliştirilmiştir (Sutarsa vd., 2020).

Bunun dışında, bu dönemde hastaneye gidemeyen hastalar sağlıkla ilgili bilgi almada çoğunlukla internete başvurmuşlardır. Günümüzde, sağlık bilgileri için internetin kullanılması, hastaların sağlık durumlarını iyileştirmede önemli bir araç olarak görünmektedir (Yüce vd., 2021). Bu doğrultuda, özellikle COVID-19 pandemisi döneminde, sağlıkla ilgili işlemlerin internet üzerinden yürütülmesi gerekliliği e-Sağlık okuryazarlığının önemini artırmıştır. Bunun dışında, uyulması gereken kurallar ve kısıtlamaları ve test, aşılama, ilaç ve tedavi gibi diğer pek çok uygulamaya ilişkin kavram ve bilgileri doğru şekilde anlayabilme ve uygulama noktasında da e-Sağlık okuryazarlığı daha da önem kazanmıştır (Aydan, 2021).

Bu süreçte toplumlar “sürü bağışıklığı, filyasyon, pandemi” gibi daha önce duymadıkları birçok farklı tıbbi terimle karşı karşıya kalmıştır. Sağlık okuryazarlığı düzeyi düşük toplumlar hayatlarına giren bu kavramları anlamakta zorluk çekmişlerdir. Salgınların kontrol altına alınabilmesinde alınan tedbirlerin toplum tarafından öneminin anlaşılması ve sonrasında uygulamaya geçilmesi büyük önem taşımaktadır (Akbal ve Gökler, 2020). Akbal ve Gökler (2020) sağlık okuryazarlık düzeyi düşük olan toplumların bilgi eksikliği ve hijyen yetersizliği nedeniyle bulaşıcı hastalıklardan daha çok etkilendiğini ve bu nedenle bireylerin sağlık okuryazarlığı seviyesinin yükseltilmesinin ileride yaşanabilecek salgınlarla mücadelede fark yaratacağını ileri sürmüşlerdir. Benzer şekilde bu öngörüler e-Sağlık okuryazarlığı için de söz konusudur. Brørs ve arkadaşlarına (2020) göre; COVID-19, sadece bireylerin sağlık sunucularından fiziksel ve sosyal açıdan uzak kalmasına neden olmamış, sağlık hizmetlerinin teknoloji kullanılarak farklı bir bağlamda sunulmasına da yol açmıştır. Bu durum ise, bilgisayar kullanmayanlar, bilimsel terimlere aşina olmayanlar ve kişisel bakım yönergelerini takip etmekte güçlük çekenler için çeşitli zorluklara neden olabilmektedir.

Şekil 2. COVID-19 Bağlamında E-Sağlık Okuryazarlığı Zambak Modeli

Kaynak: Brørs vd., 2020

Brørs ve arkadaşları (2020), e-Sağlık okuryazarlığının hastaların sağlık sorunları, eğitim geçmişi, sağlık durumu, bilgi arama motivasyonu ve kullanılan teknolojilerden etkilendiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda Brørs ve arkadaşları (2020), Norman ve Skinner (2006)'ın modelinden yararlanarak, COVID-19 bağlamında e-Sağlık okuryazarlığının modelini geliştirmiştir (Şekil 2). Buna göre, e-Sağlık okuryazarlığını oluşturan unsurların her biri COVID-19'un getirdiği uygulamalar ve kavramlarla oldukça ilişkilidir. COVID-19'un dünyada birden fazla ülkede veya kıtada, çok geniş bir alanda yayılması ve izolasyon, karantina ve sosyal mesafe uygulamaları ve sonucunda yaşanan krizler e-Sağlık okuryazarlığına ilişkin beceri, motivasyona ve bilgiye olan ihtiyacı artırmıştır.

COVID-19'un hızlı bir şekilde tüm dünyaya yayılarak pandemiye dönüşmesiyle, insanların bu yeni virüs hakkında bilgi edinmesi, bu bilgileri uygulaması ve davranışlarında hızlı bir şekilde değişikliklere gitmesi gerekmiştir (Akbal ve Gökler, 2020). Böylesi bir küresel pandemi sırasında, toplumun sağlığa ilişkin yeni ve doğru bilgileri hızla edinebilmesi çok önemlidir (Lawrence vd., 2021). Dolayısıyla, e-Sağlık uygulamalarının yaygınlaşmasıyla, bu uygulamaları doğru şekilde kullanabilme ötesinde e-Sağlık aracılığıyla sağlanan bilgilerin kalitesi de sorun teşkil edebilecek konulardan birisi olmuştur. Dünya çapında çeşitli platformlarda COVID-19 ile ilgili bilgiler hızla artmıştır. COVID-19 dönemi boyunca, sosyal medyada karmaşık, çelişkili ve yanlış pek çok bilginin olduğu görülmektedir. Bu bilgiler arasında bilimsellikten uzak, halkın endişesini tetikleyen yanlış bilgiler de yer almakta ve halkın sağlığına büyük zararlar verebilmektedir (Akbal ve Gökler, 2020; Brørs vd., 2020; Norman ve Skinner, 2006). COVID-19 döneminde yüksek düzeyde bilgi kirliliği göz önüne alındığında, COVID-19 ile ilgili haberleri ve sunulan önerileri anlamlandırmak özellikle zordur. Bireyler bu bilgi havuzunu davranışlarına nasıl entegre edebilecekleri konusunda büyük bir zorluk yaşayabilmektedirler (Abel ve McQueen, 2020).

E-Sağlık okuryazarlığının COVID-19 döneminde artan önemini vurgulayan ve toplumun ve sağlık çalışanlarının e-Sağlık okuryazarlığı düzeyini belirlemeye yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Brørs vd., 2020; Dastani, 2020; Robbins vd., 2020). Hong ve arkadaşları (2021) Güney Kore'de sağlık alanındaki lisans öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmalarında e-Sağlık okuryazarlığının tüm boyutlarındaki puanların COVID-19'la ilişkili enfeksiyonu önleyici davranışlarla ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Lawrence ve arkadaşları (2021), geliştirmiş oldukları e-Sağlık okuryazarlığı ölçeğini Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yetişkinler üzerinde uygulamışlardır. Buna göre, katılımcılarının %29'unun koronavirüs ile ilişkili düşük e-Sağlık okuryazarlığına sahip olduğu bulunmuştur. Çalışma sonucunda potansiyel stratejiler olarak, internette bulunan COVID-19 ile ilgili sağlık bilgilerinin kalitesinin iyileştirilmesi, COVID-19 hakkında bilgi için web tabanlı aramanın desteklenmesi veya basitleştirilmesi ve genel veya koronavirüse özel arama becerilerini geliştirmeye yönelik eğitim verilmesi önerilmektedir.

Türkiye'de pandemi döneminde 18 yaş üzerindeki bireyler üzerinde yapılan bir çalışmada, e-Sağlık okuryazarlık düzeyinin orta düzeyin biraz üzerinde olduğu bulunmuştur (Saygın vd., 2021). Türkiye'de yine pandemi döneminde ergenler üzerinde yapılan bir çalışmada ise ergenlerin e-Sağlık okuryazarlık düzeyleri orta düzeyde bulunmuştur (Üstündağ, 2021). Pandemi sürecinde yapılan başka bir çalışmada ise tıp öğrencilerinin e-Sağlık okuryazarlığı düzeylerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu bulunmuştur (Mıdık ve Aker, 2021). Gelecekte yaşanabilecek benzeri salgınlar için hazırlıklı olmak adına topluma e-Sağlık okuryazarlığı öğelerine ilişkin beceriler kazandırmak önemlidir.

Brørs ve arkadaşlarına (2020) göre; COVID-19 pandemisi sırasında ve sonrasında, sağlık hizmeti sunumunun nerede ve nasıl gerçekleşeceğini şekillendiren bir paradigma değişikliği söz konusudur. Bu nedenle, hastaların e-Sağlık okuryazarlığıyla ilişkili olarak yaşadığı ve yaşayabileceği sorunları belirlemek son derece önemlidir. Hastalar, bakıma erişmek için ihtiyaç duydukları farklı araç ve teknolojiler ile onları etkin bir şekilde kullanabilecek okuryazarlık becerilerine sahip değilse e-Sağlık araçları çok az değer sağlayacaktır. E-Sağlık okuryazarlığının önemi sadece toplum ve hastalarla sınırlı değildir. Sağlık profesyonellerinin e-Sağlık okuryazarlığı düzeyinin geliştirilmesi de büyük önem taşımaktadır.

Tesfa ve arkadaşları (2022), bilginin sınırlı olduğu COVID-19 döneminde hastalara ve yakınlarına yardımcı olmak için sağlık profesyonellerinin, çevrimiçi sağlık bilgi kaynakları hakkında bilgili olmalarının ve ilgili çevrimiçi bilgileri değerlendirebilmelerinin önemini vurgulamışlardır. Buna göre, 383 sağlık çalışanı üzerinde yürüttükleri çalışmada, sağlık profesyonellerinin e-Sağlık okuryazarlık düzeyini orta düzeyde olarak bulunmuştur. Çalışmaya göre, sağlık profesyonellerinin çoğu, internette bulunan mevcut sağlık kaynaklarını, bu kaynakları nasıl arayacaklarını ve bu kaynakları nasıl bulacaklarını bilmektedirler. Ancak, yüksek kaliteli sağlık kaynaklarını düşük kaliteli kaynaklardan ayırt etmekten yoksundurlar. E-Sağlık okuryazarlığı ile ilişkili faktörler olarak ise; bilgisayar erişimi, bilgisayar bilgisi, algılanan kullanım kolaylığı ve elektronik sağlık bilgi kaynaklarının algılanan kullanılabilirliği bulunmuştur. Sağlık çalışanlarının karar vermelerine yardımcı olabilecek e-Sağlık okuryazarlığını geliştirmek için çok disiplinli yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Böyle bir yaklaşım, COVID-19 salgını gibi enfeksiyon riskini en aza indirmeye ve etkilerini azaltmaya yardımcı olacaktır. Sağlık profesyonelleri ayrıca hastalarına daha güncel, güvenilir ve yüksek kaliteli bilgi edinmelerinde yardımcı olmak için e-Sağlık okuryazarlığına ihtiyaç duyarlar. Sağlık çalışanlarına e-Sağlık okuryazarlık düzeylerini geliştirmek için internette bulunan sağlık bilgilerinin nasıl bulunacağı, yorumlanacağı ve en önemlisi nasıl değerlendirileceği konusunda eğitim ve destek sağlanması çok önemlidir (Tesfa vd., 2022).

Türkiye’de ise pandemi döneminde COVID-19 tanılı hastaların takip edildiği servis veya yoğun bakım ünitelerinde çalışan hekim ve hemşireler üzerinde yapılan çalışmada kaygı düzeyi yüksek ve e-Sağlık okuryazarlığı düşük olan hekim ve hemşirelerin profesyonel psikolojik desteğe daha fazla ihtiyaçları olduğu sonucuna varılmıştır (Şayık ve Uçan, 2022). Bu anlamda e-Sağlık okuryazarlığının salgının olumsuz psikolojik etkileriyle baş etmede de etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca, e-Sağlık okuryazarlığı bireylerin COVID-19’dan korkma durumlarını da etkileyebilmektedir. Nguyen ve arkadaşları (2021), COVID-19 korku puanları yüksek olan bireylerin e-Sağlık okuryazarlık puanlarının daha düşük olduğunu bulmuşlardır.

Ülkeler, pandemi dönemlerinde doğru sağlık davranışları oluşturmak için toplumsal hayatı etkileyen müdahalelerde bulunur (Daşlı vd, 2022). Daşlı ve arkadaşları (2022) toplumun bu müdahalelere verdiği tepkinin sağlık okuryazarlığı düzeyi ile yakından ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Pandemiyle birlikte artan e-Sağlık uygulamaları ve dijital ortamda bilgi arayışı nedeniyle bu durumun e-Sağlık okuryazarlığı için de geçerli olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmalar da incelendiğinde, e-Sağlık okuryazarlığının COVID-19 pandemisi ve buna benzer gelecek salgınlarla baş etmede etkili ve önemli olduğu görülmektedir.

V. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık okuryazarlığının bilinen önemi yanında, bilgi arayışında ve pek çok alanda internet kullanımının yaygınlaşması ve elektronik sağlık uygulamalarının artmasıyla birlikte e-Sağlık okuryazarlığı da önemli hale gelmiştir (Aydan, 2021). Dünyada büyük etkilere neden olan COVID-19 salgını neticesinde ise; teşhis ve tedavi süreçlerinde yüz yüze görüşmelerin azaltılarak çevrimiçi uygulamaların yaygınlaştırılması, e-Sağlık uygulamalarının artması ve doğru ve güvenilir bilgi almak için internetin yaygın şekilde kullanılması e-Sağlık okuryazarlığının önemini daha da artmıştır. E-Sağlık okuryazarlığının yüksek olması; e-Sağlık uygulamalarının kolay ve doğru şekilde kullanılmasını, internette ve medyada yer alan COVID-19’dan korunma yolları, kısıtlamalar, aşı gibi pek çok bilginin daha iyi anlaşılmasını, tedavinin doğru şekilde uygulanmasını, COVID-19’la ilişkili kaygı ve endişe düzeyinin daha az yaşanmasını sağlaması açısından oldukça önemlidir.

COVID-19 pandemisiyle ortaya çıkan krizin bireysel ve toplumsal bir öğrenme süreci olarak görülmesi önemlidir (Abel ve McQueen, 2020). Bu doğrultuda, e-Sağlık okuryazarlığı düzeyinin yükseltilmesine yönelik gerekli politikaların izlenmesiyle ileride karşılaşılabilecek salgın dönemlerinde daha olumlu sağlık sonuçlarına ulaşılması sağlanabilir. İncelenen çalışmalarda sadece hastaların değil, sağlık çalışanlarının da e-Sağlık okuryazarlık düzeylerinin geliştirilmesinin önemli

olduğu görülmektedir. Salgınların etkisini azaltmada e-Sağlık okuryazarlığının rolünü araştırmak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Etik Kurul İzni: Çalışma için Etik Kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKLAR

Abel, T. & McQueen, D. (2020). Critical health literacy and the COVID-19 crisis. *Health Promotion International*, 35(6), 1612-1613. doi: 10.1093/heapro/daaa040.

Akbal, E. & Gökler, M. E. (2020). Covid-19 salgını sürecinde eksikliği ortaya çıkan bir gerçek: sağlık okuryazarlığı. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5(COVID-19 Özel Sayısı), 148-155.

Aydan, S. (2021). E-Sağlık okuryazarlığı. *Sağlık sektöründe yenilikçi teknolojiler* (Ed. Cahit Korku) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Benigeri, M. & Pluye, P. (2003). Shortcomings of health information on the internet. *Health Promotion International*, 18(4), 381-386.

Benotsch, E. G., Kalichman, S., & Weinhardt, L. S. (2004). HIV-AIDS patients' evaluation of health information on the Internet: The digital divide and vulnerability to fraudulent claims. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 72(6), 1004-1001.

Brørs, G., Norman, C. D., & Norekval, T. M. (2020). Accelerated importance of eHealth literacy in the COVID-19 outbreak and beyond. *European Journal of Cardiovascular Nursing*, doi: 10.1177/1474515120941307.

Bundorf, M. K., Wagner, T. H., Singer, S. J., & Baker, L. C. (2006). Who searches the internet for health information? *Health Services Research*, 41(3), 819-836.

Dastani, M. (2020). E-health literacy: a skill needed in the coronavirus outbreak crisis. *Health Tech Asmnt Act*, 4(1), 1-2.

Daşlı, Y., Bakırer, A., & Mısırlıoğlu, A. (2022). The impact of the Covid-19 epidemic on health literacy: a field study. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 23(2), 585-597.

Gilstad, H. (2014). Toward a comprehensive model of ehealth literacy. In: E.A.A. Jaatun, E. Brooks, K.E. Berntsen, H. Gilstad, M. G. Jaatun (eds.): *Proceedings of the 2nd European Workshop on Practical Aspects of Health Informatics*, Trondheim Norway.

Hong, K. J., Park, N. L., Heo, S. Y., Jung, S. H. Lee, Y. B., & Hwang, J. H. (2021). Effect of e-Health literacy on covid-19 infection-preventive behaviors of undergraduate students majoring in healthcare. *Healthcare*, 9, 573.

James, D. C. & Harville, C. (2016). Peer-reviewed: eHealth literacy, online help-seeking behavior, and willingness to participate in mHealth chronic disease research among African Americans, Florida, 2014–2015. *Preventing Chronic Disease*, 13, E156.

Lawrence, A., Bacon, E., Hawley, S., Yang, P., Russell, D., Huffman, S., & Resnicow, K. (2021). Relationship between coronavirus-related ehealth literacy and covid-19 knowledge, attitudes, and practices among us adults: web-based survey study. *J Med Internet Res.*, 23(3), e25042.

Mıdık, Ö. & Aker, S. (2021). Tıp fakültesi öğrencilerinin pandemi sürecinde e-sağlık okur yazarlık düzeyleri ve sağlık bilgisi arama davranışları. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 30(4), 245-251.

- Mitsutake, S., Shibata, A., Ishii, K., & Oka, K. (2012). Association of ehealth literacy with colorectal cancer knowledge and screening practice among internet users in japan. *Journal of Medical Internet Research*, 14(6), e153
- Neter, E. & Brainin, E. (2012). eHealth literacy: extending the digital divide to therealm of health information. *Journal of Medical Internet Research*, 14(1), e19.
- Nguyen, M. H., Pham, T. T. M., Nguyen, K. T., Nguyen, Y. H., Tran, T.V., Do, B.N., ..., & Duong, T. V. (2021). Negative impact of fear of covid-19 on health-related quality of life was modified by health literacy, ehealth literacy, and digital healthy diet literacy: a multi-hospital survey. *Int J Environ Res Public Health*, 18(9), 4929.
- Nielsen-Bohlman, L., Panzer, M. A., & Kindig, D. A. (2004). *Health literacy: a prescription to end confusion*. institute of medicine, The National Academies Press, Washington, 20-65.
- Norman, C. D. & Skinner, H. A. (2006). Ehealth literacy: essential skills for consumer health in a networked world. *Journal of Medical Internet Research*, 8(2), 1-11.
- Öney Doğanyığıt, S. (2015). Mobil sağlık ve sağlık okuryazarlığı. Filiz Yıldırım, Alev Keser (Ed.) *Sağlık Okuryazarlığı içinde*. (ss.101-112). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını
- Özata, M. (2009). Sağlık bakanlığı ve sosyal güvenlik kurumu tarafından yürütülen e-sağlık projelerinin sağlık hizmeti sunumuna etkileri. *Journal of Azerbaijani Studies*, 444-464.
- Paige, S. R. (2020). Health promotion and chronic disease prevention with eHealth technology in the general population. In: *Nutrition, Fitness, and Mindfulness, Humana, Cham*; p. 225-36.
- Putri, K. Y. S., Abdullah, Z., Istiyanto, S. B., & Anumudu, C. E. (2020). The antecedents and consequences of e-health literacy in the pharmaceutical industry: an agenda for future research. *International Journal of Applied Pharmaceutics*, 12(6), 1-6.
- Reder, M., Soellner, R., & Kolip, P. (2019). Do women with high ehealth literacy profit more from a decision aid on mammographys creening? testing the moderation effect of the eHEALS in a randomized controlled trial. *Frontiers Public Health*, 7, 46.
- Resmi Gazete (2022). Uzaktan sağlık hizmetlerinin sunumu hakkında yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220210-2.htm>
- Robbins, T., Hudson, S., Ray, P., Sankar, S., Patel, K., Randeve, H., et al. (2020). COVID-19: A new digital dawn? *Digital Health*, doi:10.1177/2055207620920083
- Saygın, E., Tolon, M., Doğan, B., & Atalay, K. D. (2021). Covid-19 pandemi döneminde e-sağlık okuryazarlığının incelenmesi üzerine bir araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(3), 1559-1575
- Sezgin, D. (2013). Sağlık okuryazarlığını anlamak. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, Özel Sayı 3*, 73-92.
- Shiferaw, K. B. (2020). Validation of the ethiopian version of the eHealth literacy scale (ET-eHEALS) in a population with chronic disease. *Risk Management Healthcare Policy*, 13, 465-71.
- Stellefson, H., Chaney, C., & Tennant, C. (2011). Ehealth literacy among college students: a systematic review with implications for ehealth education. *J Med Internet Res.*, 13(4), e102.

- Sutarsa, N., Astuti, P. A. S., Choy, M., & Moore, M. (2020). COVID-19 pandemic: opportunity to accelerate e-health in Indonesia. *Public Health and Preventive Medicine Archive*, 8(1), 1-3.
- Sykes, S., Wills, J., Trasolini, A., Wood, K., & Frings, D. (2022). eHealth literacy during the COVID-19 pandemic: seeking, sharing, suspicion amongst older and younger UK populations. *Health Promotion International*, 37, daab103. doi: 10.1093/heapro/daab103
- Şayık, D. & Uçan, A. (2022). Determination of anxiety and e-health literacy levels, and related factors in physicians and nurses involved in the treatment and care of covid-19 patients. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 7(2), 340-350.
- T. C. Sağlık Bakanlığı (2004). *Türkiye Sağlık Bilgi Sistemi Eylem Planı*. Sağlık Bakanlığı Bilgi İşlem Daire Başkanlığı.
- Tesfa, G. A., Yehualashet, D. E., Ewune, H. A., Getnet, A., Kalayou, M. H., & Seboka, B. T. (2022). eHealth literacy and its associated factors among health professionals during COVID-19 pandemic in resource-limited settings: A cross-sectional study. *JMIR Formative Research*. DOI: <https://doi.org/10.2196/preprints.36206>
- Tubaishat, A. & Habiballah, L. (2016). eHealth literacy among undergraduate nursing students. *Nurse Education Today*, 42, 47-52.
- Üstündağ, A. (2021). COVID-19 pandemi sürecinde ergenlerin e-sağlık okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(2), 36-46.
- World Health Organization (2019). *WHO guideline: recommendations on digital interventions for health system strengthening*. Geneva: WHO Library. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/311941/9789241550505-eng.pdf?ua=1>
- Yılmaz, A., Saygılı, M., & Kaya, M. (2020). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerinin belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 148-157.
- Yılmaz, E. (2015). Hastaların güçlendirilmesi ve sağlık okuryazarlığı. Filiz Yıldırım, Alev Keser (Ed.) *Sağlık Okuryazarlığı* içinde. (ss.29-38). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını.
- Yüce, A. E., Albayrak, A., Baran, B., & Kalafat, Ö. (2021). Role of factors in eHealth literacy in period of COVID-19: a study of Turkey. *Health Education*, <https://doi.org/10.1108/HE-07-2021-0105>.
- Yüksel, O. & Deniz, S. (2019). *Bireylerin e-sağlık okuryazarlık düzeyinin belirlenmesine yönelik bir araştırma*. 2nd International Conference on Data Science and Applications, 3-6 Ekim, 2019, Balıkesir.

